

אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי (תהלים מ ח)

מגילת ספר

זה ספר תולדות אדם הגדול בענקים

הגאון ר' **עבי אשכנזי** זצ"ל המכונה **חכם עבי**

הנהגותיו הקדושות ומדותיו התרומיות

נכתבו על ידי בנו ברא כרעא דאבוה

הגאון ר' **יעקב** זצ"ל **אב"ד עמדין** המכונה **יעב"ץ**

והוסיף עליהם את קורות חייו

מוגה על פי כתב יד עם הערות וביאורים בעזה"י מאת

אברהם יעקב במוה"ר יוסף אשר ז"ל בומבך

ירושלים עיה"ק ת"ו

שנת תולדותיהם של ענקים בתורה

כל הזכויות שמורות

הכתובת: א.י. בומבך אמרי בינה 30 ירושלים

טל. 02-5387130

In Loving Memory of our parents

Eli and Sara Jedwab

אליעזר בן יעקב יצחק

ט"ז סיון תשנ"ט

May 31st 1999

שרה בת שמואל מרדכי הלוי

כ"ז אדר ב' תשנ"ז

April 4th 1997

Irving and Pearl Sommer

ישראל יהושע בן טוביה

ט"ו שבט תשל"ג

January 18th 1973

פערל בת ר' יצחק

כ' אלול תשנ"ג

September 10th 1990

May their memories be a blessing for us all

Dedicated by their children

Richard and Marilyn Jedwab

ירחמיאל ו'מעטל אסתר יעדוואב

Grandchildren

Brian and Julie Idewab

גדליה ו'שמואלה יעדוואב

Ilana and Ilan Mandel

יהודית שפרה ו'אילן זאב מאנדעל

And Great Grandchildren

Rebecca Lyndsey Jedwab

רבקה פערל יעדוואב

Eliezer Yosef Mandel

אליעזר יוסף מאנדעל

Amanda Lauren Jedwab

לייבע אסתר יעדוואב

Avraham Yitzchak Mandel

אברהם יצחק מאנדעל

Matthew Ian Jedwab

ישראל משה יעדוואב

Ayelet Fayga Mandel

אילת פייגא מאנדעל

Chana Avigayil Mandel

חנה אביגיל מאנדעל

לעילוי נשמת

אם אמי

מלכה בת ר' זאב

נפטרה כ"ט שבט

אחי אמי

ר' אליעזר צבי

סר מרע ועשה טוב

ממיסדי התלמוד תורה במיאמי ביטש

נפטר כ"ב מרחשון

אחי אמי

ר' זאב מאיר

נפטר ב' אייר

אחות אמי

מאנצא שינדל

נפטרה ז' אייר

אחי אמי

ר' זלמן יצחק, ר' דוד,

מרת יורצא, מרת רבקה אסתר,

נספו בשואה ונקבע היא"צ ליי"ד סיון

אבי חורגי

ר' נחמן בנימין ברי יוסף,

בעל לב טוב השתתף לעושי מצוה

נפטר י"ג אדר

אבי חורגי

ר' שלמה ברי גרשון,

אוד מוצל מאש, עסק רבות בחסד

נפטר כ"א אב

אבי מורי

ר' אריה ליב

ברי שלמה ורנר ז"ל

נפטר בשם טוב ז' תשרי

אמי מורתי

מרים ע"ה

בת ר' משה שמואל לאזאר

עסקה בצדקה וחסד ואהבת הבריות

נפטרה כ"ח תמוז

זוגתי

מרת נחמה ברכה ע"ה

בת ר' משה ישראל שווארץ

נפטרה ט' טבת

אבי אבי

ר' שלמה ורנר

נפטר בגלות סיביר במלחמת העולם השנייה

אם אבי

רבקה בת ר' דוד

נפטרה ז' תמוז

בניהם

ר' דוד ור' יוסף צבי

בתם

פראדל ובעלה ר' לוי ברי אלימלך הלוי

אבי אמי

ר' משה שמואל ברי ישראל

נפטר י"ד סיון

הונצח על ידי הרב ר' שלמה חיים ורנר שליט"א

לעילוי נשמות

דודי

הר"ר **יוסף אשר** ז"ל
ב"ר **יהושע אפרים בומבך**
נפטר ה' אדר א' תשנ"ה

זוגתו

מרת **ריזל** ע"ה
בת הרב **מרדכי אריה הלוי הורוויץ**
אב"ד בנילא
נפטרה ט' אדר תשנ"ט

דודי

הר"ר **צבי** ז"ל
ב"ר **יהושע לנדאו**
נפטר י"א טבת תשס"ג

זוגתו

מרת **חיה בלימא** ע"ה
ב"ר **יהושע אפרים בומבך**
נפטרה ז' אייר תשנ"ז

בתם הבתולה

מרת **שרה נעטיל** ע"ה
בת ר' **צבי**
נפטרה י"א טבת תשל"ד

דודי

הר"ר **דוד** ז"ל
ב"ר **מרדכי הלוי רבהון**
נפטר א' דר"ח תמוז תשל"א

אבי

הר"ר **יעקב אלימלך** ז"ל
ב"ר **שלום דב רפפורט**
נפטר ט' טבת תשל"ז

אמי

מרת **פעסל** ע"ה
ב"ר **שמעון**
נפטרה י' תמוז תשס"ח

חותני

הר"ר **זאב** ז"ל
ב"ר **יחיאל מיכל הלוי סופר**
נפטר כ"ז תשרי תשנ"ג

חותנתי

מרת **פיגא רבקה** ע"ה
ב"ר **יהושע אפרים בומבך**
נפטרה ה' סיון תשכ"ז

אביה

הר"ר **יהושע אפרים** ז"ל
ב"ר **יוסף אשר בומבך** מז"עלין
נפטר ד' אב תשכ"ג

אמה

מרת **חנה ריקל** ע"ה
ב"ר **משה צבי ריגלהויפט** מבאבוב
נפטרה כ"ב שבט תשמ"ב

הונצח על ידי הרה"ח ר' שלום רפפורט שליט"א

תוכן הספר

הקדמת המוציא לאור	1
ראשי פרקים לתולדות החכם צבי והיעב"ץ לפי סדר השנים	7
הקדמת היעב"ץ	א
פרק ראשון: אבות המשפחה	ג
פרק שני: נעורי צבי	יא
פרק שלישי: רבנות ג' קהלות אה"ו	יח
פרק רביעי: רבנות אמשטרדם	לו
פרק חמישי: יציאת אמשטרדם	מז
פרק ששי: בדרך לפולין ונשואי יעב"ץ	נג
פרק שביעי: רבנות לבוב	ס
פרק שמיני: הזהר בגחלתם שלא תיכזה	סג
פרק תשיעי: מיצוי מדותיו	סז
פרק עשירי: הקדמת יעב"ץ לסיפור קורותיו	עב
פרק אחד עשר: נעורי יעב"ץ	עד
פרק שנים עשר: עת דודים	עט
פרק שלשה עשר: מסע ללבוב ושידוכי האחים	פג
פרק ארבעה עשר: צאצאי חכם צבי	פח
פרק חמשה עשר: חזרה מפולין	צב
פרק ששה עשר: מסע לערי אשכנז (גרמניה)	צד
פרק שבעה עשר: מסע לונדון	קא
פרק שמונה עשר: בדרכו לביתו	קד
פרק תשעה עשר: טוב תורה עם דרך ארץ	קח
פרק עשרים: חליים רעים	קכ
פרק עשרים ואחד: רבנות עמדין	קכה
פרק עשרים ושנים: מגורי אלטונא	קמד
פרק עשרים ושלשה: הילדים מזיווג ראשון	קסט
פרק עשרים וארבעה: זיווג שני	קעג

פרק עשרים וחמשה:	זיווג שלישי	קפג
פרק עשרים וששה:	מלאכת הדפוס ומלחמת החלפנים	קפז
פרק עשרים ושבעה:	הליכות הבית ותחלת הריב	קצז
פרק עשרים ושמונה:	מפלת הפרנקיסטים ונשואי בנותיו	רב
פרק עשרים ותשעה:	הבתים באלטונא	רח
פרק שלשים:	שומר נפשות חסידיו	רי
פרק שלשים ואחד:	חיבורי יעב"ץ	רכ
פרק שלשים ושנים:	מעשים שונים	רכו
לסיום הספר:	נדודי יעב"ץ ואבותיו	רלג
הוספה לפרק שמיני "הזהר בגחלתן" שלשה ספורים	רלה	
הוספה לפרק עשרים ושמונה סיפור מעללי הפרנקיסטים, הויכוח בלבוב, ומפלתם	רלו	
שלשה ספורים על הצלת היעב"ץ משריפה	רמד	
צוואות יעב"ץ ליוצאי חלציו ותלמידיו	רמו	
מעשה במסית ומדיח חיים מלאך שר"י	רמז	
סיבת המחלוקת בין רבינו יעקב עמדין לרבינו יהונתן אייבשיץ	רנ	
מפתח שמות אישים במגילת ספר ובהערות	רסו	

הקדמת המוציא לאור

אברך את ה' אשר יעצני זה עשרות בשנים לעסוק בעריכת והדפסת כתבי הגאון המפורסם ר' יעקב ישראל זצ"ל אב"ד עמדין המכונה יעב"ץ". זכיתי לערוך מחדש ולהוציא לאור את ספרו מור וקציעה על טור ושלחן ערוך אורח חיים, עם הרבה הוספות שכתב בגליון ספרו. כמו כן את הגהותיו על טור יורה דעה, חושן משפט ואבן העזר מגליוני הטורים שלו. את סדור היעב"ץ הגהתי ושיבצתי בו את הוספות ותקוני המחבר לסידורו מכתב ידו. ספרים נוספים מאוצרותיו נמצאים באמצע עריכתם, ובדעתי להוציאם לאור בעזה"ת.

רבינו היעב"ץ כתב את קורות חיי אביו הגאון חכם צבי זצ"ל, וכן את קורות חייו, וקראם בשם "מגילת ספר" על פי הכתוב (תהלים מ ה) אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי. ידוע מצדיקי הדורות שקריאת ספרי תולדות הצדיקים משפיעה לפעמים יותר מלימוד ספרי מוסר, כי הקורא מתרשם מתיאור מעשי הצדיקים, איך עבדו את ה' בכל לבבם, ואיך התגברו על כל הקשיים והנסיונות, ונפשו מתלהבת לעשות כמוהם. קל וחומר בספר זה שכתבו גאון וקדוש שכל בית ישראל נהנה לאורו, בודאי מן הראוי להוציא לאור עולם לזכות בו את הרבים.

לדוגמא, הקורא בו בשימת לב (בפרק י"א וי"ב) יראה ויתפלא איך נתעלה היעב"ץ בתורה כל כך, כשכל ימי בחורו עברו עליו מתוך צער ונדודים.

מוסר גדול לאדם כמה צריך להעביר על מדותיו, נראה מדבריו (פרק ל"ב)

"בו ביום היה לפליטה גדולה (= פשיטת רגל) מכמה פעמים מאה אלף, ר"י פופרט, החתום הראשון מן נ"א החותמים שביקשו למסרני למלכות. ... ור"י פופרט ביקש מאתי שאניחתי לילך לבית הכנסת שלי, שמפני הבושה לא יכול לבא לביהכ"נ הגדולה. ונמצאתי (= הסכמתי) לבקשתו. והתמיד הליכתו בבית הכנסת שלי עד אחר החג".

- א. באיגרת היוחסין שבספר "פרחי שושנים" לקוטים על התורה (ברלין תרע"א) מש"ב הרב ר' יעקב מרדכי באמבאך ז"ל מדוברומיל - ברלין, כתב שזקנינו הגאון ר' יהודה צבי באמבאך - דיין בלבוב מחבר שו"ת מנחת יהודה, נולד בשנת תקל"ו - היה נכד הגאון ר' אריה ליב אב"ד אמשטרדם [חתן החכם צבי]. וכן כתב במפורש בסדר היוחסין שלו בכתב ידו שנמצא אצלי. גם ש"ב הגאון ר' יהושע פנחס באמבאך אב"ד אושפיצין בהסכמתו לספר הנ"ל הזכיר את היחוס הזה. אך לא ידועה לי השתלשלות הדורות.
- ב. נדפס על ידי מכון ירושלים בשנת תשנ"ו.
- ג. נדפסו בילקוט מפרשים שבמהדורת הטור הוצאת המאור.
- ד. נדפס על ידי הוצאת אשכול.
- ה. ומזכירו בין שאר ספריו לקמן פרק שלשים ואחד. ובהשמטה שבסוף ספר מור וקציעה חלק א' (בהוצאת מכון ירושלים עמ' רפה). יתכן שרמז בשם הספר שמו "יעקב ישראל" ("ישראל" נוסף לו בחליו) ושם אביו "צבי" שעולים בגימטריא "מגילת ספר" עם שתי התיבות.
- ו. עיין מסילת ישרים פרק כא זה לשונו: וכן תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים באגדות אשר באו שם, כי כל אלה מעוררים את השכל להתייעץ ולעשות כמעשיהם הנחמדים.

ב. הקדמת המוציא לאור

הבט וראה איך יעב"ץ מכניס לבית הכנסת שלו את ראש שונאיו בעת צרתו, ואף אינו משתבח במעשה החסד הגדול הזה.

אולם כדי שלא ישאל הקורא הלא ספר זה כבר נדפס פעמיים, ומה באת לחדש כאן. אכתוב בקצרה את ענינם של המהדורות הקודמות, ומה נתחדש במהדורתנו.

בקובץ "המאסף" (קניגסברג שנת תק"ע עמודים ע"ט - צ"ו) נדפסו לראשונה הדפים הראשונים של "מגילת ספר". עורכי ה"מאסף" הבטיחו שהמשך יבא, אך בפועל לא נדפס המשך כי נפסקה הופעת הקובץ. בשנת תר"ט נדפס בברעסלוי ספר "נחלת יעקב" מהגאון ר' יעקב מליסא זצ"ל בעל "חוות דעת" נינו של החכם צבי. בסוף חלק ראשון הדפים המו"ל נכד המחבר דפים אלו של מגילת ספר.

נעתיק חלק מהקדמת עורכי "המאסף" למגילת ספר.

אמרו המאספים: אוצר מגילת ספר הזאת הלא היא כמוסה בין גנוי אוצרות הספרים אשר ביד ידידנו איש חמדות החכם התורני והשלם יפה נוף מגזע גדולי ישראל, "מהור"ר אליעזר ליזר שי' מבית קאצענעלענבאגן. והיא מורשה לו מבית אבותיו הגדולים והמפורסמים. ומאהבת החכמה והמדע, ולמען הפיצם בישראל, ולחוק זכר גדולי עמנו בלב זרע יעקב בדור אחרון עד עולם, היטב הטיב עמנו החכם ר' אליעזר הנ"ל, ונדב לבו להשאיל לנו המגלה הזאת להעתקה במאסף. אמנם בהיות כי ימי שני חיי יעקב חמנו ז"ל מלאו עמל וכעס, ודברי ריבות בשעריו, ובקרני ראם יחד יתנגח עם ראשי תפארת ישרון. ויען כי גבול שמנו למכתבנו לכל יבא כל ריב וכל מדון בשעריה, לכן שמרנו לנפשותינו ונשיב באיתן קשתנו, לבלתי נזכיר שום ענין ריב וקטטה. וכאשר נגיע אל פקודת זמן ומקום ריב, נזכיר אך בקצרה, פה היה לו ריב עם פלוני ופלוני וכן חק וגבול שם עלינו האיש אשר נדב לבו אותו לתת הספר הזה בידיו, לבלתי הוציא מכשול מתחת ידינו, לתת מקום לבעל דין לחלוק, ולעורר את הישנות הראויים להתיישן, לבלתי העלות עוד על לב, ולבלתי נגוע בכבוד קדושים אשר בארץ, אדירי כל חפץ. ועל כן בזאת נאות לנו לבלתי העתיק מדברי הספר היקר הזה, כי אם אחרי אשר יעביר שבטו עליהם, ואת אשר יכחד נכחד גם אנחנו. והיה זה שלום

עד כאן תמצית דבריהם.

שיפורסם שמו. והוא ר' אליעזר ריסער לבית קצנלנבויגן חתן הגאון ר' רפאל הכהן אב"ד אה"ו בעל "ושב הכהן". עיין עליו בספר חכמי אה"ו עמ' 110.

ז. נמצאת גם בתחלת כת"י מגילת ספר שבספרית בודליאנא באוקספורד. ומכאן ראיה שמכתב יד זה הדפיסהו.
ח. מכאן עד "והמפורסמים" נמצא רק בכתב היד ונמתח עליו קו למחיקה. כנראה לא רצה בעל הכת"י

כתב ידו של רבינו בלה ואחר כך נעלם. נשאר רק העתק מכתב היד, ולא נודע מי העתיקו. לפני הדף הראשון כתוב: "הדף הראשון אשר ב"מגילת ספר" הוא קרוע ובלוא. ולמען תת לו שם ושארית, ולמען יהיה הנשאר לפליטה, העתקתיו מחדש". כנראה בתחלה הועתק הנשאר מהדף הראשון, וצורף לכתב יד המקורי. אחר כך נעתק כל כתב היד על ידי מעתיק, והוא כתב היד שלפנינו.

החכם ר' חיים מיכל מהמבורג שהיה אספן ספרים וכתבי יד, קנה את כתב היד של מגילת ספר, כמובא ברשימת ספריו "אוצרות חיים" (עמ' לו ס' תז). אחרי מותו קנתה ממשלת בריטניה את אוצר הספרים וכתבי היד שלו, ובכללם כתב יד זה. הספרים הנדפסים הונחו בספריית בריטיש מוזאום שבלונדון הבירה. וכתבי היד בספריית בודליאנא שבעיר אוקספורד.

כשהשווינו בין כתב היד של "מגילת ספר" לנדפס בקובץ המאסף, ראינו שהמאספים לא הקפידו להעתיק את נוסח כתב היד, ותקנו בהרבה מקומות כפי הבנתם. גם לא דקדקו בו. לכן נכשלו לפעמים בתקונים מוטעים. לדוגמא: בפתיחת הספר השלימו "ה' אלקי ארוממך כי דיליתני ולא שמחת אויבי לי". ואינו נכון, כי מההמשך בכתב היד רואים שכונתו לפסוק אחר, וכמו שהשלמנו שם. גם בראש פרק א' כתבו "ונתן לו בתו. אבא רבה הוא חתנו של הגאון החסיד שבכהונה בעל ס' שער אפרים". וזה תקון שלהם, כי בכתב היד כתוב כמו שנדפס במהדורותינו, ועל זה נחלקו הדעות איך לקרא את הכתוב שם, עיין בהערה שם.

בשנת תרנ"ז נדפס בוורשא "מגילת ספר" על ידי ר' דוד כהנא, על פי העתקה שנעשתה עבורו ע"י מהר"י שפירא מהעתק כתב היד שבאוקספורד. במקומות רבים ההעתקה אינה מדויקת. חסרים לפעמים משפטים ואף דפים שלימים. גם הושמטו (ובצדק) בטוים חריפים נגד אנשי ריבו של יעב"ץ. וכן שינה את הלשון במקומות רבים מפחד הצנזור, כגון במקומות שמזכיר את הנוצרים, או את היונים (שהם הרוסים בני הדת הנוצרית אורתודוקסית שמרכזת ביון), גוים, ערלים וכו'.

בשנת תשל"ט נדפס בירושלים ספר "מגילת ספר" מחדש על ידי ר' אברהם ביק - שאולי עפ"י כת"י אוקספורד הנ"ל. מהדורה זו גרועה מאד. יש בה הרבה חסרונות ושבושים. לא די שלא היה דייקן בהעתקת כתב היד, אלא שהוסיף דברים מפרי רוחו כאילו כתבם יעב"ץ. לדוגמא, בעמ' 63 כתב חרוזים שאינם בכתב היד. גם בעמ' 106 החרוזים מ"אחר שירדתי הימה" אינם בכתב היד. ובעמ' 107 כתב ספור עגבים מפרי דמיונו, כאילו

ט. אך ברור למעלה מכל ספק לכל המכיר בלשון רבינו ובטיב מליצותיו, שזה העתק מכתב יד. ודלא כבעל קונטרס "מגילת פלסתר" (מאנסי תשס"ט) שיצא לערער על כך. עיין היטב בהקדמתי זו, וממנה תבין

שכל טענותיו ישאם רוח. וכבר כתב נגדו הרב מנחם מענדל גולדשטיין בקובץ עץ חיים (באבוב) חוברת ח עמ' רלט.

ד. הקדמת המוציא לאור

הוא מדברי יעב"ץ. לפני התחלת הספר כתוב הפסוק מתהלים "אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי". ואחר כך פסוקים שבראשי התיבות "יעקב מגילת ספר". וכל זה אינו מיעב"ץ.

כדי שלא יתלו בוקי סריקי ברבינו היעב"ץ, חייב אני להודיע שכל ספר מחבורי היעב"ץ, או על היעב"ץ, שיצא מתחת יד ר"א ביק, הוא בחזקת שאינו מתוקן. וצריך בדיקה אחריו במקור. לדוגמא ספר "זהרי יעב"ץ" על הזוהר שהדפיס הנ"ל בשנת תשל"ו, משובש כולו.

לכן ראיתי צורך להדפיס את הספר מחדש, בהשוואה לכתב היד הנ"ל. כפי שהוזכר לעיל היה כתב יד "מגילת ספר" בלוי כאשר נעתק ממנו כתב היד המצוי לפנינו. לכן חסרות מלים במקומות רבים, ולפעמים אף משפטים שלמים. מעתיק כתב היד השאיר מקום חלק במקומות אלו.

אך מכיון שלשון היעב"ץ שזורה בבטויים ומליצות מתנ"ך ומדרשי חז"ל, אפשר להשלים בהרבה מקומות את החסר על פי המקורות. וכך גם לשרש טעויות שנפלו בהעתקה, מתוך שהמעתיק לא הבין את לשון הפסוק או הגמרא שאליו נתכוין היעב"ץ. לדוגמא עיין הקדמת "מגילת ספר" שחסר בה הרבה, והצלחתי להשלימה בס"ד על פי שברי הפסוקים שהצליח המעתיק לקרא בכתב היד, ועל פי הרווחים שהשאיר המעתיק היכן שלא יכל לקרוא את כתב היד. ההוספות על כתב היד וכן התקונים, הושמו בתוך סוגריים מרובעים כמקובל. במקומות שלא הצלחתי להשלים את החסר, כתוב בתוך סוגריים: "חסר בכת"י".

חלקתי את הספר לשלשים ושנים פרקים, ונתתי לכל פרק כותרת מענין הפרק. פוענחו רוב ראשי התיבות המצויים בו, והמלים הקשות מוסברות בתוך סוגריים. כמו כן פורשו שמות אנשים ומקומות שמזכיר רבינו ברמיזה. בהערות כתבתי מקורות לביטוי ומליצותיו של רבינו. השתדלתי לציין על כל מאורע בחיי יעב"ץ באיזה שנה היה.

הלכות רבות ומנהגי ישראל אפשר ללמוד מספרנו זה. וכמו שהערנו בכמה מקומות. כמו כן הנהגות טובות שנהגו בהם החכם צבי והיעב"ץ.

היעב"ץ התחיל לכתוב ספרו זה לכל המאוחר בשנת תקי"ב, שכן בפרק א' כתב על ילדי החכם צבי "בשנה זו תקי"ב כולם חיים". גמר הספר (הנמצא בידיו) בשנת תקכ"ו, כי הזכיר בסוף הספר מאורע משילחי חדש כסלו בשנה ההיא.

כמה דוגמאות לכך. גם ידידי הרב מנחם מענדל גולדשטיין שליט"א מקרית יואל מונרו העיר על כך במאמרו בקובץ אור ישראל וילעדניק חוברת מ"ג.

י. בשעתו הערתי על כך לידידי הרב ישראל יוסף הכהן פרידמן שליט"א. ובספרו קורות הצבי (ירושלים תשמ"ו, בנספחות עמ' 105) כתב מאמר על זה, והביא

בפרק עשירי בספרנו כתב יעב"ץ שלש סיבות שבגללן כתב את תולדותיו. א. כדי שלא ישכח להודות לה' על כל החסד אשר עשה עמו, וכן לספר לאחיו וליוצאי חלציו את החסדים והטובות, כדי שגם הם יודו לה' על חסדיו. ב. לחזק את הנעלבים והנרדפים על לא חמס בכפם, שיבטחו בה' שיצילם מכל רע כאשר עשה לו. ג. מפני שונאיו שהוציאו עליו דבה והפיצו הרבה כתבי פלסתר נגדו בעולם. לכן מן ההכרח לברר את צדקו שיהיה לו לכסות עינים, ולבניו ויוצאי חלציו.

מסיבה זו הוכרח היעב"ץ לכתוב נגד אנשי ריבו, כדי לנקות את עצמו מדיבת רבים שהוציאו שם רע עליו שהוא בעל מחלוקת. מובן מאליו שאין זה נחוץ בזמננו, שנתקדש שם היעב"ץ בכל תפוצות ישראל, ונתקבל על כולם שמחלוקתו היתה לשם שמים. לכן לא העתקתי לתוך הספר את עניני הריב שהיו לו עם כמה גדולים, ובפרט בעסק המחלוקת עם הגאון ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל^א. ואם עורכי קובץ "המאסף" ה"משכילים" שהיו קרובים לזמנו, הבינו שאין לעורר עניני מחלוקת שעבר זמנה כנזכר לעיל, קל וחומר בזמננו שכבר אבד זכרם של מאמיני ש"צ שר"י וממשיכיו, שאין לנו לחטט בעניני המחלוקת הזו.

בא וראה שכך היתה דעת רבינו היעב"ץ. בספר "תורת הקנאות" (דפוס לבוב עמ' 61) הוא כותב על מעשי נחמיה חיון שר"י. ובסוף דבריו כתב: והנה אנכי באותן הימים שאירע מעשה נבל זה, מלאתי ידי לה' לכתוב על ספר זכרון מקרה הכסיל הרע הלז, לא מנעתי לתת פרי עטי לאטי. רק שלא לעורר שנאה גם קנאה שכבר אבדה, לא ראיתי להעלותו בדפוס הנה, שאין כונתנו כי אם לזכות הרבים, לסקל המסילה, לסלק התקלה, ולהסיר המכשלה מבני ברית, לעוררם ולהזכירם שיעמדו על המשמר ויקחו מוסר ועצה, לראות את הנולד והמוקצה, שלא לתת יד לפושעים, ולהזהר מן הצבועים הגרועים לפיכך בעל כרחנו הוצרכנו להודיע טיבו של עובר זה וקורותיו בקצרה ... עכ"ל. וכן בספרנו פרק רביעי כתב כן. הרי לך מפורש, שאפילו בזמן היעב"ץ שעדיין היו קיימים מאמיני ש"ץ ותלמידיו, לא רצה יעב"ץ לעורר נשכחות, רק את הנצרך לעורר את העם שלא ימשכו אחריהם.

כעין זה תראה בסדור היעב"ץ (ברכת התורה על משנת אלו דברים שאין להם שיעור) שם הוא כותב בחריפות נגד ר' זלמן הענא מחבר סדור "בית תפלה" על ששינה את נוסח המשנה. אחרי כמה שנים כתב יעב"ץ בהוספותיו כתב יד לסדור, "דבור זה נמחק, שאין זה מקומו, וצריך לומר עיין לוח ארש". כלומר לא רצה רבינו לתת זכר בסדור למלחמתו עם ר' זלמן הענא, אלא מפנה את הלומד לספר "לוח ארש" שיועד כולו לויכוח עמו על נוסחי התפלות. ויכוחים שונים שהיו לחכם צבי וליעב"ץ עם רבנים אחרים, לא השמטתי, כי כך היא דרכה של תורה. ואין להעלים מבני דורנו שבכל דור ודור היו מחלוקות לשם שמים בין גדולי ישראל, ואין זה ממעט מערכם. לרוב נתקיים בהם "את והב בסופה" כדרשת חז"ל (קדושין ל:). שעשו שלום ביניהם, כמו שתראה בספרנו זה.

יא. בספר זה כתב היעב"ץ מעט מענין מחלוקת זו, כי כבר כתב עליה בספרים אחרים.

רבים תמהים איך כתב היעב"ץ על מעשיהם הרעים של אנשים שונים ולא חשש לאיסור לשון הרע. אך כבר ציטטתי לעיל דברי היעב"ץ שאחת הסיבות שכתב את "מגילת ספר" מפני שונאיו שהוציאו עליו דבה והפיצו הרבה כתבי פלסתר נגדו בעולם. לכן מן ההכרח לברר את צדקו שיהיה לו לכסות עינים, ולבניו ויוצאי חלציו. וזה בודאי מותר.

אלא שראיתי לו חידוש גדול בדין לשון הרע בספרו קולן של סופרים (על הש"ס בהגהותיו על פירוש המשניות להרמב"ם מסכת אבות פרק א' משנה טז) על מה שכתב הרמב"ם וזה לשונו: אמנם לשון הרע הוא שיגנה גנות האדם אפילו בפעולותיו אשר יעשה באמת, שהאומרו יחסא. וכתב היעב"ץ שם: רצונו לומר אם האיש ההוא כשר בזולת הגנות ההוא, שאינו רשע מחמתו (כגון [שמספר עליו] שאוכל הרבה). גם לא חטא כנגדו. כי באופן זה, לא ימלט ממנו גם החסיד שבחסידים, כמו שמוכיחים מעשים רבים בתלמוד ומדרשים. גם הר"מ ז"ל עצמו לא נמלט מכיוצא בזו, כנראה מאגרותיו, במה שכתב על מר זכריה ואחרים. אבל קללת הרשעים בעלי החסרונות וזכרם לגנות מחוייבת, כמו שכתב הר"מ ז"ל בחמישי משמונה פרקים שהקדים למסכתא זו. עכ"ל יעב"ץ. וצריך עיון בזה.

היעב"ץ כותב נגד פרנסים בקהלת אה"ו שהיה להם שם טוב. ויש מי שחשד בו שכתב כן מפני שהיו לצידו של הגאון ר' משה רוטנבורג בר פלוגתיה של החכם צבי. ולא היא. יעב"ץ ידע שאנשים אלו לא בחרו ברבי משה מ"אהבת מרדכי", אלא מפני שהחכם צבי היה איש האמת הצרופה, ולא נשא פנים לאיש, והיה קשה לפרנס עשיר שכל הקהלה כפופה לו להכניע את עצמו לגמרי תחת החכם צבי. לכן העדיף את הרב השני.

יעב"ץ - בהיותו איש האמת, שנזהר מאד מתאוות הכסף והכבוד שנכשלים בהם רוב בני אדם, ולא נרתע מלגלות על עצמו דברים שכל בני אדם מכסים מפני הבושה, כידוע לבקי בספריו - היה רע בעיניו כשראה מי שהעדיף כבוד עצמו על כבוד שמים.

לתועלת הקוראים סדרתי בראש הספר ראשי פרקים מתולדות ה"חכם צבי" והיעב"ץ לפי סדר השנים.

ראיתי לנכון לצרף בסוף הספר מאמר "סיבת המחלוקת של הגאון ר' יעקב אב"ד עמדין על הגאון ר' יהונתן אייבשיץ" להבהיר את ההשקפה התורנית על זה, ולהזים דברים שגויים שנכתבו על ענין זה.

ויהי רצון שזכות הצדיקים שביררתי מקחם יגן עלי ועל ביתי וכל צאצאי שיחיו שנזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות מתוך הרחבת הדעת, ולראות מהרה בהתגלות מלכות שמים בעולם בביאת גואל צדק בב"א.

אברהם יעקב במוה"ר יוסף אשר ז"ל בומבך

יב. נדפס מכת"י בילקוט מפרשים שבש"ס הוצאת יג. אגרות הרמב"ם, אגרת לר' יוסף בר' יהודה אבן וגשל. וכן כתוב בקיצור בהגהות יעב"ץ על אבות ב"ס וילנא. יד. עיין עמ' ל ובהערות שם.

ראשי פרקים לתולדות החכם צבי

ובית אביו לפי סדר השנים^א

שפ"ג כנראה בכ"ז סיון נולד בפולין הג"ר יעקב אבי החכם צבי לאביו הג"ר בנימין זאב ז"ק. למד אצל הג"ר יעקב מלובלין. נשא לאשה את נחמה בת הג"ר אפרים הכהן מוילנא מחבר שו"ת שער אפרים. עבר לגור בוילנא.

תט"ו בהתקרב הקוזקים לוילנא, ברח הג"ר אפרים משם עם כל משפחתו, והגיע למעלהרין (היא מורביה שבמדינת צ'כיה) לעיר מעזריטש גדול הסמוכה לטרעביטש, שם נתמנה לאב"ד. הג"ר יעקב ברח לבדו, ובדרכו פגעו בו הקוזקים, והועד עליו שנהרג. בנס ניצל מידם, ובא למקום מגורי חותנו ואשתו.

תי"ח. ב' דר"ח אלול נולד שם בנו החכם צביה. ידועים לנו עוד שני בנים ר' בנימין זאב וואלף ור' אליהו.

א. רובו עפ"י מגילת ספר, ומצוין לפי פרקיו או עמודיו.
 ב. עיין דברי יעב"ץ בספר התאבקות דף קנח ע"ב (הובאו לקמן בסיום מגילת ספר) שר' יעקב "בן לגזע ז"ק המגורשים בגזירות אשכנז לפולין".
 ג. עיין במגילת ספר סוף פ"ב שרבי יעקב נפטר בגיל שבעים ושלש בירושלים. והוכחנו שם (הערה לד) שזה היה בשנת תנ"ו. לפי זה נולד בשנת שפ"ג. אח"כ ראיתי בסוף ספר הבחור שהיה שייך לרבי יעקב, וכתב בסופו את תאריך לידת בנו חכם צבי. ובראש העמוד כתוב שפ"ג ז"ך סיון. ונראה שזה תאריך לידת האב.
 ד. עד כאן בפרק א'.
 ה. עפ"י מה שכתב האב בסוף ספר הבחור הנ"ל בהערה הקודמת. העתקתי לשונו בריש פ"ב בהערה. אך לפי דברי יעב"ץ (בסוף דרוש הספדו על אביו "יציב פתגם") נפטר אביו בן נ"ח. וכיון שנפטר בא' אייר תע"ח, נמצא לפי זה שנולד בשנת תי"ט, והיה בפטירתו בן נ"ח ומחצה.
 ו. עי' שו"ת חכם צבי סוף סימן א' "אחי מהר"ר בנימין נר"ו". נקרא על שם אבי אביו ר' בנימין ז"ק. ובמשפחות ק"ק פראג (ערך אויבן) הועתק ממצבתו שהיה שמש ונאמן דקהלת פראג ונפטר

בחדש כסלו תצ"ג. כנראה נסע החכ"צ לפראג בשנת תמ"ט כדי לפגוש את אחיו.
 ז. בספר מענה לשון לר' יצחק עזריאל מספרית יעב"ץ (כיום בספריה מכללת קולומביה בניו יורק) כתוב בשער "נאום יעקב מגולי וילנא" (שתי המלים האחרונות מטושטשות, במלה הראשונה ניכרות האותיות מ' ג' ל', והמלה השניה פותחת באות ו') ובסוף הספר כתוב "אני אליהו בן כמהור"ר יעקב נר"ו חתן אב"ד ר"מ מהור"ר א[פרים] בכמהור"ר יעקב כץ ז"ל". (ראה צלום בעמ' י) נראה שזה בנו של ר' יעקב חתן הג"ר אפרים ברבי יעקב הכהן בעל שער אפרים. ונקרא אליהו על שם חותנו של בעל שער אפרים שהוזכר בהקדמת בן המחבר לשער אפרים. ועיין מגילת ספר עמ' ד. בקובץ צפונות ג' עמ' צג הביא הרב מא"ז קינסטליכר מכת"י הג"ר אברהם רויגו ממדינא שבאיטליא, ששמע מדבריו שהיה להם עוד אח ושמו מנחם. אך נראה שיש שם טעות כי הוא נקרא שם מנחם לוריא, ומה ענין לוריא למשפחת החכם צבי. גם מה שכתוב שם "בכ"ב חשון תמ"ט עבר מכאן הזקן כמ' החכם צבי אשכנזי ועמו החכם כמ' מנחם אשכנזי שליחים מירושלים". שיער הכותב שם שהכוונה

ח _____ ראשי פרקים לתולדות החכם צבי

תכ"ג פרצה מלחמה במעלהרין. הג"ר אפרים עם חתנו ומשפחתם ברחו לפראג, שם הרביץ תורה בבית המדרש. משם עברו לוינא כנראה בקיץ תכ"ד.

תכ"ו הג"ר אפרים נתמנה לאב"ד אובין היא בודון (בודאפעסט שבהונגריא)^ט, ועבר לשם עם חתנו וכל משפחתם. חכם צבי למד תורה בילדותו מפי אביו וזקינא האב"ד. **תל"ד** כנראה בשנה זו נסע חכם צבי לסלוניקי לקבל תורה מחכמי הספרדים, ובראשם הג"ר אליהו קובי.

תל"ו כנראה בשנה זו חזר לבית אביו, וכתב את תשובתו הראשונה בבודון. נשא אשה בת נגיד מבודון וישב שם.

תל"ח י"ג סיון נפטר בעל שער אפרים.

תל"ט שהה בבילוגרדו (בלגרד) שהיתה תחת מלכות טורקיא. שם השיב לשאלת האב"ד ר' יוסף אלמושניני.

תמ"ה שהה בקושטא, והרעיש את העולם בחריפותו ובקיאותיו.

תמ"ו במצור של קיסר אוסטריא על בודון שהיתה תחת מלכות טורקיא, נהרגה אשתו הראשונה ובתו מרסיסי פצצה שחדרה לביתם. הוא ניצל בנס, ברח משם ונתקבל לרב בשאראי (היא סריובה שבארץ בוסניה שהיתה תחת מלכות טורקיא). אביו ואמו נלקחו בשבי לברלין, שם נפדו ונשארו שם.

תמ"ט כשצר קיסר אוסטריא על סריובה, ברח משם ונסע לגרמניא אל הוריו. עבר דרך ונציא שבאיטליא, שם התאכסן אצל הג"ר שמואל אבוהב.

משם פנה לנסיכות אנסבאך שבמדינת בוואריה בגרמניא. שם מיאן להצטרף לרבנים שהתירו למאדל אנשבאך לישא שניה דרבנן, אלמנת אחי אמו, כרצון השררה. אחר כך נסע לפראג. משם לברלין. שם בחר בו ר' זאב מירלש לחתן עבור אחותו שרה בת הג"ר משולם זלמן מירלש אב"ד אה"ו.

תנ"א נשא באלטונא את זוגתו, וקבע דירתו שם.

יב. בשו"ת חכם צבי שתי תשובות (סימן מא וקסח) משנת תל"ט בהיותו בבילוגרדו. בספר תולדות יעבץ הסיק מזה שהיה אז בדרכו משלוניקי לביתו בבודון. וזה לא יתכן, כדלעיל הערה י. גם נמצאת תשובה ממנו מבודון בשנת תל"ח (חכם צבי סי' קמא). לא ידועה לנו מטרת נסיעתו.

יג. שם הגדולים לחיד"א בערכו (מערכת צ אות ב) בשם הגאון מהר"י זאבי ששהה אז בקושטא בשליחות מצוה. **יד.** עד כאן בפרק ב'.

לחכם צבי. ואינו נראה כי לא היה זקן ולא היה מירושלים. ושם דחק לומר שהכונה "זקן" שקנה חכמה, ושליחים מירושלים, היינו בשליחות ירושלים. אבל לא מצאנו "שליחים מירושלים" שלא היו תושבי ירושלים. וכל זה צריך בירור.

ח. עי' מגילת ספר פרק א הע' כ.

ט. הקדמת שו"ת שער אפרים.

י. נראה שנסע בשנה זו, כי בשנת תל"ו כבר שב לבודון, וכתב שם את תשובתו הראשונה, עיין מגילת ספר עמ' יא הע' ו.

יא. הקדמת שו"ת שער אפרים.

הקים ישיבה בקלויז אלטונא בה הרביץ תורה לתלמידים. התפרנס ממשכורת מצומצמת. לא רצה לקבל מתנות. דאג להביא יין כשר מצרפת. תיקן הטמנת חמין בתנורי המאפיות, שלא יכשלו באיסורי בישול והטמנה. העמיד משגיח על כל תנור אפית מצות. דאג שיהיו מצות בזול לעניים, הציל את הרבים מאיסורי רבית. עשה סדר בגבית מעות ארץ ישראל ומשלוחם לירושלים, באופן שיגיעו בשלימות ליד העניים.

תנ"ב נולדה בתו מרים. הדפיס ספר טורי זהב על חושן משפט עם הערותיו.

תנ"ד נולדה בתו רחל. נפטרה בירושלים אמו מרת נחמה^{טו}.

תנ"ו לערך, נפטר אביו הג"ר יעקב בירושלים. נולדה בתו נחמה.

תנ"ח. איבד את כל רכושו שהיה ביד שותפו שעסק במסחר עבורו. מרוב צער נחלה. נסע אחרי פסח למרחץ עמס שעל נהר רהיין, ונתרפא.

בט"ו סיון נולד בנו יעקב המכונה יעב"ץ. לקראת הברית הגיע האב לביתו, ומל את בנו.

יקירי הקהלה היו לוקחים ממנו מעות ומשקיעים בעסק טוב, ומביאים לו מחצית השכר.

ת"ס י"ד מרחשון, נולד בנו הג"ר אפרים^{טז}.

תס"א נולד בנו יוסף בנימין זאב שנפטר בילדותו^{יז}.

תס"ב נולדה בתו לאה.

תס"ד נולד לו בן, כנראה הג"ר דוד.

תס"ה פרצה מחלוקת בלונדון על הג"ר דוד ניטו אב"ד הקהלה הספרדית שדרש ברבים שהטבע הוא השי"ת בעצמו. שני הצדדים כתבו לחכם צבי שיכריע ביניהם. וכתב תשובה ללונדון והשכין שלום ביניהם^{יח}.

תס"ו נולד לו בן, כנראה הג"ר נתן. כ"ח אדר נפטר בנו יוסף בנימין זאב.

תס"ז. כ"ב כסלו נפטר חמיו הג"ר משולם זלמן מירלש. חכם צבי הוכתר במקומו לאב"ד קהלות המבורג וואנדסבעק, ובאלטונא בתורנות עם הג"ר משה רוטנברג. השיב ללונדון להצדיק את ר' מרדכי המבורגר שהחרימו רב הקהלה האשכנזית^{יט}. השיא את בתו מרים להג"ר אריה ליב בהג"ר שאול מגלוגא בהג"ר העשיל מקראקא.

תס"ח נולדה בתו דבורה.

^{טו}. עי' מגילת ספר עמ' טז הערה לד.

^{טז}. כך יוצא ממה שכתב החכם צבי בתשובתו (שנדפסה בשו"ת ר' יהודה מילר סי' ס') מיום ג' כ"ה חשון ת"ס לפ"ק, שמל את בנו ביום ששי שעבר, וקרא שמו אפרים כשם זקנו בעל שער אפרים. ור' יהודה מילר השיב לו בכ"ד כסלו ה'

ית"ן הטוב לעמו, דהיינו ית"ן מספרו ת"ס.

^{יז}. עי' לקמן הערות כז, לא, לו, על סדר לידת בני החכם צבי.

^{יח}. מגילת ספר עמ' מז, שו"ת חכם צבי סימן יח.

^{יט}. מגילת ספר עמ' מח והערה י.

^כ. שם עמ' פח.

י. ראשי פרקים לתולדות החכם צבי

תס"ט. סירב לשבת יחד עם שותפו ברבנות אלטונא. הפרנסים התרו בו שאם יעמוד בסירובו יפוטר מהרבנות. אז פרש מרבנות אה"ו, ושב לישיבתו בקלויז אלטונא. כתוצאה מכך חלה מאד. אחרי הקזות דם נתרפא.

תע"ז. נולד בנו ר' אברהם משולם זלמן. בחורף נתמנה לאב"ד קהלת האשכנזים באמשטרדם. בא לשם בחדש אדר. נתקבל בכבוד גדול הן מהאשכנזים והן מהספרדים. העביר מיד את השוחט שבדק את סכיניו ונמצא פגום, כי לא היה בר הרגשה. הקים בית מדרש ללומדי תורה בביתו. לימד בכל יום מקרא גפ"ת ופוסקים. סבל ממחלוקת עזה בקהלה אודות החזנים. נולדו לו שם בן ושתי בנות שמתו בילדותם.

תע"ב. הדפיס ספרו שו"ת "חכם צבי". החריס את השבתאי נחמיה חיון שהגיע לשם, ואת ספריו. פרצה מחלוקת גדולה בעיר עם תומכי חיון.

תע"ג שונאיו רצו להעבירו בתום שלש שנים לכהונתו ולא עלה בידם.

תע"ד. נתבע לערכאות בענין חיון. כדי שלא לגרום חילול השם לפני הערכאות, פרש בחורף מרבנות אמשטרדם, ונסע עם משפחתו לעמדין. משם נסע עם חתנו הג"ר אריה ליב לבקר את מעריציו בלונדון. שם נתקבל בכבוד מלכים. צייר מומחה צייר את דמותו שלא בידיעתו. לפני פורים שב מלונדון לעמדין. שם נפטרה לו בת קטנה. אחרי פסח יצא עם משפחתו בדרכו לפולין. במסעו עבר בהנובר, הלברשטט, ברלין ובא לברסלוי בה שהה עד אחרי סוכות תע"ה. שם שידך את בנו יעב"ץ עם בת הג"ר יעקב מרדכי כ"ץ אב"ד ברודא שבמעהרין, בן הג"ר נפתלי כ"ץ בעל סמיכת חכמים.

תע"ה. בחורף נסע מברסלוי עם משפחתו והתיישב באפטא שבפולין. שם השיא את בתו נחמה להג"ר נפתלי הירץ אב"ד פרשעדבוז נכד הפרנס ר' הירש וויטשז מאפטא.

באותו זמן נשרפה העיר אפטא. והוכרחו להתיישב בכפר סמוך. שם ילדה הרבנית את בת הזקונים אסתר.

משם הוזמן להמבורג לשמש כבורר בדין תורה גדול. נסע עם חתנו הג"ר אריה ליב ובנו יעב"ץ. עבר דרך ברלין והגיע להמבורג. נתפייס עם מנהיג הקהלה ר' בער כהן. עם סיום הדין תורה נסעו לברסלוי לחתונת יעב"ץ בשלשת ימי הגבלה.

אחרי החתונה חזר עם חתנו לפולין, והתיישב באחוזת ר' ישראל ריטפין בסטאשוב, שדאג לכל מחסוריו.

כאן בפרק ה'.
כד. עד כאן בפרק ו'.

כא. עד כאן בפרק ג'.
כב. עד כאן בפרק ד'.
כג. בחדש תמוז (שאלת יעב"ץ ח"א סי' ב). עד

תע"ח. נתמנה בחורף לאב"ד לבוב. נתקבל שם בכבוד גדול. העביר פרנס שגזל כספי ציבור. אפילו התקיפים יראו מפניו. תיקן את עניני הציבור וגביית המסים שיתנהגו ביושר. קבע סדר הלימוד למלמדי תינוקות עפ"י המשנה. בא' באייר נסתלק ושם מנוחתו כבוד. הספידוהו בכל הקהלות. גדולי הדור ה"פני יהושע", הג"ר אליעזר רוקח מאמשטרדם, הג"ר מאיר הורוויץ מטיקטין, קרעו עליו ונהגו אבילות יום אחד. **תע"ט.** ג' שבט מתה אשתו הרבנית שרה רבקה. ד' שבט נפטרה בת הזקונים אסתר.^י

רשימת ילדי החכם צבי^{יב}

- 1 מרים אשת הג"ר אריה ליב אב"ד אמשטרדם. נולדה כנראה בשנת תנ"ב. נקראה על שם אם אמה מרים אשת הג"ר משולם זלמן מירלש בזיווג שני. נפטרה באמשטרדם י"ג תמוז תקי"ג.
- 2 רחל אשת הג"ר יצחק איזנשטט אב"ד נעשוויז וביאלי, בן הג"ר מאיר אב"ד איזנשטט בעל פנים מאירות. נולדה כנראה בשנת תנ"ד. נקראה על שם רחל אשת בעל שער אפרים, אם אמו של החכם צבי.
- 3 נחמה אשת הג"ר נפתלי הירץ אב"ד פרשעבז. נולדה כנראה בקיץ שנת תנ"ו^{יח} נקראה על שם נחמה אם אביה החכם צבי. נפטרה באמשטרדם ביום ה' ו' ניסן תקל"א.

שאר הילדים בהפסק של שנה וחצי - שנתיים, עד חדר שבט שנת ת"ע שבו נסע לאמשטרדם. בפרק י"ד מזכיר יעב"ץ את השידוכים שעשה החכם צבי בעצמו עם חמשת ילדיו הראשונים. משם למדנו את סדר לידתם. אך היות והחכ"צ כותב בתשובה (תשובות ר' יהודה מילר סי' ס) משנת ת"ס על לידת בנו ר' אפרים, צריך לומר שבתו לאה היתה צעירה ממנו, ואעפ"כ עשה עמה שידוך לפניו. ונראה שר' דוד היה הילד השביעי, כי רק עליו מסופר (מגילת ספר עמ' פה והע' יז) שנשדך אחרי פטירת אביו על ידי אמו והיעב"ץ בחורף תע"ט. ר' אברהם משולם זלמן היה הקטן שבאחים כמו שכתוב שם עמ' צג.

כח. ולפי זה יפה כיון בתולדות יעב"ץ הערה 50 שמה שנחרט על מצבתה תהי נפשה 'צורדה בחיי' עד לפ"ק, 'צורדה בחיי' בגימטריא שנת פטירתה תקל"א. 'עד' מרמז למנין שנותיה ע"ד שנים.

כה. עד כאן בפרק ז'.
כו. עמ' פו ושם הע' כא.
כז. עפ"י מגילת ספר פרק יד. ועיין שם סוף פרק ב שנולדו לחכם צבי באלטונא חמש בנים וחמש בנות. ובשנת תקי"ב עדיין היו כולם בחיים. בראש פרק ג כתב יעב"ץ על אביו: "עם היותו ז"ל מטופל בבנים ובבנות, וביתו ריקן מהכנסה מרובה. ... והוצאה מרובה הכרחית עצומה מאוד. בכל שתי שנים לידה, זה היה ממש כסדר (כל ימי הורתי לא פקדה [=פירושו לא החסירה]) כונתו שלא עברו שתי שנים בלא לידה (אבל לפעמים ילדה גם בתוך שתי שנים, כמו שתמצא שיעב"ץ נולד בט"ו סיון תנ"ח. ואחיו ר' אפרים בי"ד חשון ת"ס). וכיון שנתברר לנו שהחכם צבי נשא את זוגתו מרת שרה באלטונא בשנת תנ"א כמו שכתבנו בפרק הנזכר הערה כה. לפי זה יוצא שבתו הראשונה מרים נולדה בשנת תנ"ב ואחריה

יב _____ ראשי פרקים לתולדות החכם צבי

- 4 הג"ר יעקב המכונה יעב"ץ אב"ד עמדין. נולד מוצאי שבת ט"ו סיון שנת תנ"ח. נקרא על שם זקינו הג"ר יעקב אבי החכם צבי. נפטר באלטונא א' דר"ח אייר תקל"ו.
- 5 הג"ר אפרים בלבוב. נולד י"ד חשון שנת ת"ס. נקרא על שם זקינו הג"ר אפרים בעל שער אפרים. נפטר יום ב' ג' ניסן תקל"ב.
- 6 לאה אשת בן הקצין ר' חיים ר' ליזרש מלבוב. נולדה כנראה בשנת תס"ג. בזיווג שני אשת הג"ר משה רוקח מזלוטשוב בן הג"ר אלעזר רוקח אב"ד אמשטרדם. נפטרה בבראדי ג' באדר תקמ"ו.
- 7 הג"ר דוד אב"ד יארטשוב. נולד כנראה בשנת תס"ד. נקרא כנראה על שם זקינו הג"ר יעקב קאפיל דוד אבי הג"ר משולם זלמן מירלש"א. חתן הקצין ר' [גרשון] נתן ראש קהלת זאלקווא. נפטר כ"ז ניסן תקי"ז.
- 8 הג"ר נתן בבראדי. נולד כנראה בשנת תס"ו. נקרא על שם זקינו ר' נתן פרידלנדר חותנו (בזיווג שני) של הג"ר משולם זלמן מירלש, חותן החכם צבי. חתן הג"ר מרדכי בן הג"ר מן מבראדי נכד הלבוש"ג. נפטר י' שבט תקל"ח.
- 9 דבורה אשת נכד הג"ר יואל בעל שם מאוסטרא. נולדה כנראה בשנת תס"ח.
- 10 הג"ר אברהם משולם זלמן אב"ד אוסטרא. נולד כנראה בשנת ת"ע. נקרא על שם זקינו הג"ר משולם זלמן מירלש אב"ד אה"ו. חתן הרב ר' אהרן, בן הקצין

בחיים, שאם לא כן היה החכם צבי קורא את בנו על שם חותנו, ולא מקדים לקרא על שם אבי חותנו או חותן חותנו. מזה יוצא שאחותם דבורה נולדה אחריהם כנראה בשנת תס"ח.

לב. בפנקס החברא קדישא דבראדי כתוב עליו: "תקל"ח י' שבט, מת הישיש הזקן יותר מבן שמונים, הרבני מוהר"ר נתן בן הגאון חכם צבי" וכתב הרנ"א וקשטיין ("ויתילדו" 103 במוסף תורני המודיע ה' אדר ב' תשע"א) שזה לא יתכן כי לפי זה נולד לפני תנ"ח, והרי הבן הראשון היעב"ץ נולד בשנה זו. לכן נראה שיש כאן טעות וצ"ל יותר משבעים.

לג. עפ"י הקדמת דבר משה לנינו הג"ר משה תאומים אב"ד הורודנקא, וכתב יוחסין בראש חידושי הרד"ד (מיזליש אב"ד לאסק). אבל בספר שבט ישראל לרבי אפרים לנדא מבוקרשט (אות לא ועג) כתב שהיה חתן הג"ר משה מבראדי אב"ד הארחוב שהיה נקרא ר' משה ר' מנ"ש, כלומר ר' משה חתן ר' מן בן הג"ר דוד היילפרין נכד הלבוש.

כט. אנשי שם לר"ש בובר בערכו. ושם העתקת מצבתו.

ל. במגילת ספר עמ' סא כתוב עליו שהיה עשיר מופלג, ונשוא פנים בקהל מחמת עשרו ויחסו. גם מצד עצמו, לפי שהיה אדם מסויים מאד גם בנוי וחכמה. לא ידוע עליו שום פרטים נוספים. בכתבי הגאונים לרצ"ה הורוויץ עמ' 60 כתב שהוא הג"ר משה חיים בר' אלעזר שהיה אב"ד קומרנא בשנת תע"ט ובשנת תפ"ד נתקבל לאב"ד לבוב. וזו טעות, כי במגילת ספר כתוב שמחותנו ר' חיים ר' ליזרש היה עשיר מופלג תלמיד חכם בלבוב, והרי היעב"ץ שהיה בלבוב בשנת תע"ח-תע"ט, ואיך לא ידע שר' חיים משמש כרב בקומרנא.

לא. לא קרא שמו יעקב כי כבר היה לו בן יעקב, הוא יעב"ץ. וקאפיל הוא כינוי ליעקב. הקדמתי את ר' דוד לר' נתן בסדר הבנים, כי הוא היחיד שיעב"ץ כותב שאמו והוא שידכו אותו. בכל אופן שניהם נולדו לפני תס"ז, בעוד זקנים רמ"ז מירלש

ר' יוזפא מאוסטראל¹. מחבר שו"ת "דברי רב משולם". נפטר בהיותו בפסטוב בר"ח שבט שנת תקל"ז ושם מנוחתו כבוד.

עוד חמשה ילדים שנפטרו בילדותם²

1. יוסף בנימין זאב. נקרא על שם סב אביו ר' בנימין זאב ז"ק. נולד באלטונא ונפטר שם ליל מוצאי שבת כ"ח אדר תס"ו. מצבתו קיימת בביה"ח שם.
2. משה נולד באמשטרדם. נפטר בילדותו י"ח כסלו תע"ב ומצבתו קיימת בביה"ח שם.
3. בת שבע נולדה באמשטרדם. נפטרה בילדותה ט"ו שבט תע"ב ומצבתה קיימת בביה"ח שם.
4. בת שלא הזכר שמה, נולדה באמשטרדם, ומתה ונקברה בהיותם בעמדין בשנת תע"ד.
5. אסתר הבת האחרונה, נולדה באפטא בשנת תע"ה. נפטרה בלבוב ד' שבט תע"ט.

הירש נר"ו מאובן הילד שעשועים נפטר ליל מ"ש [= מוצאי שבת] כ"ה אדר התס"ו ליצירה". ופשוט שהכוונה לחכם צבי שהיה מהעיר אובן. לא נכתב על החכם צבי "אב"ד אה"ו" כי זה היה בחיי חותנו האב"ד שנפטר בכסלו תס"ז. ויש כאן טעות בתאריך, כי אם כ"ה אדר היה במוצאי שבת, חל א' אדר ביום ה'. ובשנת תס"ו חל א' אדר ביום ב'. ולא חל א' אדר ביום ה' בשנות ישיבת החכם צבי באלטונא, רק בשנת תס"ז שהיתה מעוברת. לכן צ"ל שהיה כתוב "כ"ח אדר תס"ו" ונמחק מהדיו שבאות ח' ונעשתה ה'. והנה היעב"ץ כתב שהוא היה הבן הראשון לאביו. ואחריו נולד ר' אפרים בשנת ת"ס כנ"ל הערה כז. וממה שכתוב על המצבה "חכם" ילד שעשועים" נראה שהיה גדול קצת. כנראה נולד בשנת תס"א, והיה בן חמש בפטירתו. וצ"ל שמה שכתב היעב"ץ בסוף פ"ב שנולדו לחכם צבי באלטונא עשרה ילדים, כונתו לילדים שנשארו בחיים, כמו שממשיך וכותב שם "בשנת תקי"ב הלזו עודם חיים וקיימים. לפיכך לא הזכיר את הילד הזה. עוד סמך לדבר שבביה"ח באמשטרדם מצויים רק מצבותיהם של שני ילדי החכ"צ כדלקמן ולא שלשה.

לד. כתב במוזכרת לגדולי אוסטרא עמ' 107 שר' אהרן נפטר בצעירותו, ואביו ר' יוזפא גידל את נכדתו מרת יוטא והשיאה לר' אברהם משולם זלמן. ולכן כתב במגילת ספר שהיה חתן ר' יוזפא. ועיין שם תולדותיו באריכות. ומסופר שם שר' יוזפא שהיה גדול עשירי ווהלין רצה להשתדך עם החכם צבי בחיים חיותו, בבנו ר' דוד, ורצה לתת לו חצי רכושו שהסתכם בעשרות אלפי אדומים. אבל החכם צבי לא שם לבו אל הממון, ולא רצה להשתדך עמו. אך מן השמים סיבבו שעלה בידו להשתדך עם בנו הצעיר של החכם צבי ר' אברהם משולם זלמן.

לה. כמ"ש במגילת ספר עמ' נד שאמו ילדה ט"ו ילדים. מובן מאליו שאחרי שיעב"ץ מונה בפרוטרוט את שמות כל אחיו ואחיותיו במגילת ספר, כל מי שאינו ברשימה זו אינו מבני החכם צבי. במאמרי "ויתילדו" 103-104 מהרב נפתלי אהרן וקשטיין (תוספת ל"המודיע" אדר ב' תשע"א) הביא מכמה ספרים שטעו בזה, וייחסו עוד עשרה אנשים כבניו או חתניו של החכם צבי. לזו. נוסח מצבתו ברשימת המצבות שבבית הקברות בקניג שטראסה "פ"ג הנפטר בשם טוב ילד מסכן וחכם ה' יוסף בנימין זאב בכמ"ר צבי

ראשי פרקים לתולדות יעב"ץ לפי סדר השנים

תנ"ח. נולד מוצ"ש ט"ו סיון באלטונא.
תס"ג. סיים מסכת ביצה, ועלה על כל בני גילו.
ת"ע. בא לאמשטרדם עם אביו וכל ביתו.
תע"א נעשה בר מצוה.
תע"ד יצא עם אביו מאמשטרדם ושהה בעמדין עד אחרי הפסח. נסע עם אביו ומשפחתו להנובר, הלברשטט וברלין. שם כתב את תשובתו הראשונה, תשובה להשגותיו של הג"ר יחיאל מיכל בעל "נזר הקדש" על תשובת אביו. בקיץ נשתדך עם בת הג"ר יעקב מרדכי כץ אב"ד אונגאריש בראד (ברודא שבמערות, היא מורביה במדינת צ'כיה) בן הג"ר נפתלי כץ בעל "סמיכת חכמים".
תע"ה. נכנס לחופה בחדש סיון בשלשת ימי הגבלה.
לאחר חתונתו התיישב בברודא והחל ללמד תורה לבחורי חמד.
תע"ז. נולד בנו הבכור הג"ר מאיר בברודא. נתמנה בשנת תק"י לאב"ד קונסטנצין ישן. נפטר תענית אסתר תקנ"ח.
תע"ח. בקיץ נולד בנו צבי הירש (נקרא על שם החכם צבי). נפטר לפני שחזר יעב"ץ לביתו בשנת תע"ט.
בא' אייר נפטר החכם צבי. בסוף הקיץ נסע יעב"ץ לבית אביו בלוב ושהה שם עד קיץ תע"ט.
תע"ט. בחדש מרחשון הספיד את אביו ביום הקמת המצבה. בקיץ חזר לביתו בברודא.
בסוף הקיץ נסע להמבורג לגבות שטרי חוב שהיו לאביו, ולמכור ספרי חכם צבי. נשאר שם כל חורף שנת ת"פ ולא הצליח לגבות את החובות.
ת"פ. כנראה אחרי פסח נסע מהמבורג להנובר ולפרנקפורט דמיין, ומכר מעט ספרים.
בפרנקפורט נודע לו מר' בענדיט המבורגר שגיסו מרדכי המבורגר מלונדון אחי בעל חובו נתעשר מאד, ובודאי ישלם לו את חוב אחיו, כי היו שותפים בעסקיהם. נסע

מא. עד כאן בפרק יג.
מב. עמ' צג.
מג. עד כאן בפרק ט"ז.

לז. עד כאן בפרק יא.
לח. עד כאן בפרק יב.
לט. עי' מגילת ספר עמ' קח, קכה, קלא.
מ. עיי"ש עמ' קח, קלט.

אליו יעב"ץ בקיץ באניה ללונדון. בדרך נחלה ונחלש מאד. מרדכי המבורגר קבלו בכבוד גדול וטיפל בו לרפאותו. אבל סירב לשלם לו את חוב אכיו. תפ"א. בגלל החורף שהגיע, נשאר בלונדון^מ.

אחרי פסח נסע באניה לאמשטרדם, ובאותו יום שהגיע לשם, נתבשר בעל האכסניא שלו קרובו ר' אברלי נורדן שזכה בגורל בעשרים ושמונה אלף זהובים הולנדיים. שם נחלה בקדחת שניה, והוכרח לשהות רוב הקיץ באמשטרדם. בסוף הקיץ נסע משם לפיורדא. משם לפראג, שם החרימו ממנו פקידי המכס את ספרי חכם צבי שהיו בידו. ראה שם את הג"ר יהונתן אייבשיץ מבעד החלון. האב"ד הג"ר דוד אופנהיים עשה לכבודו סעודה גדולה במעמד חשובי העדה. מפראג נסע לברין שבמעהרין.

תפ"ב. באמצע החורף נסע מברין לביתו במזחלה על הקרח, ומפני הדוחק החזיק את רגלו מחוץ למזחלה. מזחלה שניה עברה בצדו, רגלו נדחקה בין המזחלות ונקעה כף רגלו, והיה צולע כמה שבועות^מ. לפרנסתו היה שולח שערות עזים וצמר שקיבל מהונגריא לאמשטרדם, ומקבל תמורתם סחורות הנחוצות בארצו ובהונגריא.

תפ"ג. נולד בנו הג"ר משולם זלמן. נתקבל בשנת תקכ"ה לאב"ד קהל המבורג בלונדון^מ. נפטר באלטונא כ"ח כסלו תקנ"ה.

תפ"ה בערך. נולדה בתו שרה (נקראה על שם שרה אם היעב"ץ^מ). שם בעלה ר' מאיר^מ. כנראה נתאלמנה בצעירותה. בנה ר' נפתלי. שתי בנותיה לאה ומרים עלו לארץ ישראל והתיישבו בצפת^מ. הבריה סחורות להונגריא ונתפס על ידי המכס. הובילוהו למשפט בפרשבורג, שם שהה בבית מחותנו הג"ר משה שהיה מלפנים ראש ישיבה בלבוב, מלפני פסח עד אחרי שבועות. אחרי השתדלות רבה יצא זכאי בדין.

תפ"ז בערך, נולד לו בן שלא נזכר שמו, ונפטר בילדותו בברודא.

תפ"ח. נסע בסוף החורף לאמשטרדם כדי למכור סחורה ששלח לשם ולא נמכרה. בדרכו עבר בעיר דרדון, ובהנובר, שם נפגש עם הג"ר דוד אופנהיים ששהה שם לרגל חתונת נכדתו. באמשטרדם נחלה ולא יכל לחזור לביתו^מ.

מד. עד כאן בפרק י"ז.

מה. עד כאן בפרק י"ח.

מו. עי' עליו עמ' קכה, קע, רל.

מז. עמ' קכה, ושם הערה ו.

מח. הובא בשאלת יעב"ץ ח"ב סי' יט ופא, ונראה משם שהיה גר בברלין. ועיין מגילת ספר עמ' קכה הערה ו.

מט. בנה של מרים ר' צבי זלמן הוא אבי משפחת יעבץ בצפת. באנציקלופדיה לחכמי גליצא כרך ג עמ' 257 מובא ר' אורי מנשה יעבץ אב"ד סניאטין שעלה לצפת ובנו ר' משה יהודה יעבץ -

מילר חבר ביה"ד בצפת נפטר תרע"ג. וכן ר' מנחם מנדל מקופיטשיניץ ור' שלמה מבוטשאטש. בספר דרש משה להג"ר משה קלנברג אב"ד מיץ (עמ' ח-ט) כתב שאביו ר' אברהם יהודה ליבש היה בן ר' משה חתן ר' חיים ליב יעב"ץ מחארסטקוב שהיה לו כתב יחוס בן אחר בן עד רבינו היעב"ץ. ולא ידוע לי סדר יחוסם.

נ. כך יוצא ממה שכתב בסוף פי"ח ששני בנים מתו במעהרין.

נא. עד כאן בפרקים יט-כ.

טז. ראשי פרקים לתולדות החכם צבי

תפ"ט. בחדש ניסן עזב את אמשטרדם בדרכו לביתו. בדרכו שהה בפסח בעיר עמדין. בחול המועד נתקבל לרב בעמדין. שלח מכתב לאשתו שתבא לעמדין עם כל בני ביתו. לימד תורה לתלמידים. חיבר שם את ספרו "לחם שמים" על זרעים מועד, "מור וקציעה" מהדורא בתרא על חצי טור ושלחן ערוך אורח חיים, חלק משו"ת "שאלת יעבץ", הגהות על הש"ס ועוד ספרים, ודרשותיו "הקשורים ליעקב". משנתיישב בעמדין התמתקו מי הנהרות ונמצאו דגי נהרות בשפע. הגבירים נורדשי מאמשטרדם עם גיסם ר' אברלי כהן הבטיחו לתמוך בו בסכום קבוע מדי חדש, וכן עשו עד שנת ת"ק.

תצ"א. שלח את בנו הג"ר מאיר להמבורג, ומשם אל חותנו הרב בברודא.

תצ"ב. הזהיר את קהלתו מפני משולחים רמאים שבאו לאסוף כספים כביכול להצלת קהלת מינסק, ולא שמעו בקולו. בנו הג"ר מאיר נשא את בת הקצין ר' משה ר' יאסקיס פרנס מליסא. בחדש אלול עזב את רבנות עמדין וחזר לאלטונא לפני ראש השנה^{נב}.

תצ"ג. התפלל בבית הכנסת שבבית ידידו הג"ר משה חגיז עד אחרי סוכות. בקשו שיעשה מנין בביתו גם בימות החול כדי שיוכל לקבוע מקום תפילתו אצלו. משלא נענה, יסד בית הכנסת בביתו ברשות פרנסי הקהלה. מזה נהיה קצת פירוד לבבות ביניהם. אחר כך השלימו ביניהם. לפני יציאתו של חכם חגיז מאלטונא נפרדו באהבה רבה. הדפיס את ספרו הראשון "לחם שמים" על משניות זרעים ומועד, עם קונטרס בית הבחירה. בחדש כסלו נולד בנו צבי הירש (השני). הגבירים נורדשי מאמשטרדם שלחו לו אבנים טובות לסחור בהם. אשתו עסקה בהלואות לנכרים. סבל הרבה הפסדים מרמאים שהונוהו. היה מל רבים מילדי ישראל^נ.

תצ"ד. שלח את בנו הג"ר משולם זלמן ללמוד תורה בגלוגא ואח"כ בפולין.

תצ"ה. בחדש אדר נולדה בתו אסתר. הסכים על ספר פי שנים להג"ר אלישע מהורודנא.

תצ"ו. חיבר ספרו "אגרת בקורת" בשאלת פצוע דכא, להצדיק פסק הג"ר יחזקאל קצנלנבויגן אב"ד אה"ו.

תצ"ז נולדה בתו מאמלה.

תצ"ח. קנה בית באלטונא. עשה בו מקוה טהרה ממי גשמים. נולדה לו בת בעלת מום ונפטרה תוך שלשים יום בכ"ז סיון. בתו הילדה מאמלה נפטרה ג' תמוז^נ.

נוסח המצבה:

פ"נ

איש חיל רב פעלים

מקבציאל בקרב ישראל

שמו נודע בשערים המצוינים

בהלכה הלכה אדם מישראל

ישראל עשה חיל ראש גולת

אריאל חמדת תפארת ישראל

משולם המושלם בעובדי יאי

ואורייתא יאי אביה[ם] ש[ל] ישראל

זלמן שמו כמן טעמו וכעין הבדולח

עינו עין ישראל

הוא ניהו רב האי גאון מה"ו ישראל משולם

זלמן אב"ד דק"ק לונדון מנה בן מנה מזה

בן מזה זה לבית אבי אבות התורה בן איש

חי הגאון הגדול מ' יעקב זצ"ל ונין ונכד

להגאון האמיתי חכם צבי זצ"ל עלה

[השמימה מו]צאי שבת קדש ונקב[ר] יו[ם]

[א' כ"ט] כסליו תקנה תנצבה

מצבת הגאון ר' משולם זלמן אב"ד קהל המבורג בלונדון בן היעב"ץ

יח. ראשי פרקים לתולדות החכם צבי

תצ"ט. הדפיס ספרו "אגרת בקורת". החל בהדפסת שו"ת שאילת יעב"ץ ולא הרשוהו הפרנסים להדפיסו בחיי האב"ד^{נח}. בסוף סיון נולדה בתו רחל, ונקראה על שם אמה שמתה בר"ח תמוז שבוע אחרי לידתה. נפטרה חורף ת"ק^י.

תק"ז. ז' חשון הסכים על ספר "יום של שלמה" על יבמות. במוצ"ש כ"ג שבט נפטר בנו צבי הירש (השני). הדפיס דרוש "יציב פתגם" הספרו על אביו החכם צבי ועשה בו זכרון לבנו. בר"ח ניסן נשא את זוגתו השנייה שרה בת ר' נפתלי הירץ קופנהגן מהלברשטט. בנו הג"ר משולם זלמן נשא אשה בבראדי.^י

תק"א. נולדו לו שתי בנות תאומות. האחת נחמה והשנייה לא נזכר שמה.

תק"ב. נולדה לו בת. ומתה אחרי כמה חדשים.

תק"ג. בחורף נולד לו בן, ומת אחרי כמה חדשים. יעב"ץ נחלה מאד ובט"ו בשבט כמעט פרח נשמתו, וה' שלח דברו וירפאהו. וקבע יום זה ליו"ט. גם זוגתו שרה נחלתה ונפטרה בר"ח אדר^{יח}. בז' ניסן השתדך עם בת אחיו הג"ר אפרים מלבוב.

תק"ד. בכסלו נשא את זוגתו השלישית בתיה צביה^{יג} בת אחיו הג"ר אפרים. לכבוד המאורע הדפיס דרוש "שמש צדקה".

תק"ה. נולדה לו בת ונפטרה בה' אייר. קיבל רשיון מהמלך לעסוק במלאכת הדפוס^ס. קנה אותיות חדשות עם נקודות וטעמים באמשטרדם. החל בהדפסת סדור תפלתו "עמודי שמים" ו"שערי שמים".

תק"ו. ח' אייר נולד בנו מרדכי. נפטר ח' שבט תק"ח.

תק"ז. בתו הילדה שלא נזכר שמה מתה בת שש. לפני ראש השנה נגמרה הדפסת הסידור. נתעוררה עליו מחלוקת גדולה מחלפני אה"ו, על שכתב בסדורו שאומנותם אומנות ליסטים. הפרנסים מינו בית דין של ששה דיינים לבדוק את הסדור. אך הם השתמשו מלהוציא פסק.

תק"ח. הדפיס חלק שלישי של הסידור "מגדל עוז", "ברכות שמים" ו"בית מדות" חלק א'^{סא}.

תק"ט. כ"ג תמוז נפטר הג"ר יחזקאל קצנלנבויגן אב"ד אה"ו. הוציא לאור שו"ת "שאלת יעב"ץ" חלק א'.

תק"י. ט"ז אלול בא הג"ר יהונתן אייבשיץ לכהן כאב"ד אה"ו.

תקי"א. ח' חשון נולד בנו (אריה) יהודה. במוצ"ש כ"ד אייר ברח מאלטונא לאמשטרדם בסיבת המחלוקת, והתאכסן בבית גיסו האב"ד.

נה. מגילת ספר עמ' קנב - קנר והערה סא.
נו. עד כאן בפרק כג.
נז. עי' על זה עמ' קעא, קפ.
נח. עד כאן בפרק כד.
נט. על מצבתה כתוב "צביה רחל" כנראה נשתנה שמה מחמת חולי.
ס. עד כאן בפרק כה.
סא. עד כאן בפרק כו.

תקי"ב. הדפיס באמשטרדם ספר "תורת הקנאות" על עניני ש"צ שר"י וממשיכיו. "עץ אבות" על מסכת אבות, עם "לחם נקודים" על עניני ניקוד ודקדוק בלשון המשנה. "שפת אמת ולשון זהורית" בענין הריב. בג' כסלו הסכים על "מקדש מלך" על הזהר. בט"ו באב יצא מאמשטרדם בדרכו לביתו. בכ"ד באב הגיע לביתו.

תקי"ג. הדפיס "אספקלריא המאירה" ו"מאירת עינים" מכתבים מכמה רבנים, וכן "עקיצת עקרב" בענין הריב. ח' אייר נולד בנו לוי. גיסו אב"ד אמשטרדם קנה לו שטרי גורל שיסחור בהם. הפסיד בהם את כל ממונו. אז נענה להפצרת אוהביו לקבל מהם תמיכה קבועה. י"ז תמוז נפטרה אחותו הרבנית מרים באמשטרדם.

תקי"ד קנה כמה בתים הסמוכים אליו, והשכירם. תיקן וחדש את ביתו מבית ומחוץ^י. י"ח אב נפטר בנו הילד לוי.

תקט"ו. ח' אייר נולדה בתו חנה אשת הג"ר אריה ליב בר' שאול אב"ד אמשטרדם. ובזיווג שני אשת ר' וואלף הולנדר פרנס דק"ק אה"ו. נפטרה באלטונא י"ג טבת תקצ"א. שביעי של פסח נפטר גיסו הג"ר אריה ליב אב"ד אמשטרדם. הדפיס עליו דרוש הספד "שאגת אריה". בערב שבת ג' אב פרצו לביתו מתנגדיו בליווי שוטרים וערכו בו חיפוש כדי למצוא את ספרו "עקיצת עקרב". נעשה לו נס שלא הבחינו בהם. אשתו המעוברת והמשרתים נבהלו מאד ונפלו בחולשה^י.

תקט"ז הדפיס "עדות ביעקב" ו"שבירת לוחות האון" בענין הריב. נודע ברבים תועבות הפרנקיסטים בפודוליא. וביקשו גדולי פולין את עצתו מה לעשות נגדם.

תקי"ז. הדפיס ספר "קיצור ציצת נובל" מרבי יעקב ששפורטס, על מעשי ש"צ שר"י, עם הגהותיו ותשובותיו. וספר "סדר עולם רבה" עם פירושו, וקונטרס נגד הפרנקיסטים. ו"פתח עינים" מכתבים בענין הריב.

תקי"ח. הפרנקיסטים בפודוליא הלשינו על התלמוד בפני ההגמון מקמיניץ פודולסק, וגזר שריפה על ספרי הקודש. אחר כך עשה משתה גדול, ובאמצעו נפל ומת. בתוך כמה ימים מתו שלשת עוזריו. כשראו זאת הנוצרים הרגו ורדפו את הפרנקיסטים. הג"ר אברהם כ"ץ מזאמושט ביקש מיעב"ץ להשיב על טענות הפרנקיסטים. לשם זה כתב את ספר "שמוש" הכולל ג' חלקים "שוט לסוס" "מתג לחמור" ו"שבט לגו כסילים" על עניני ש"צ שר"י וממשיכיו. ואף החל בהדפסתו, אך נעצרה המלאכה קרוב לסופה.

סב. עמ' רח-רט.

סג. עד כאן בפרק כז. סיפור החיפוש באריכות בפרק ל.

מצבת הגאון ר' יצחק הורוויץ מבראדי אב"ד אה"ו

נוסח המצבה:

וינע יצחק ויאסף אל עמיו בשיבת טובה

ויצא יצחק לשוח: ולפני ה'

ישפוך שיחו

פ"נ

ארו הלכנון אריר התורה

יצתה נשמתו בקדושה ובטהר'

קולו ברמה נשמע בו בוי' שהספיד

ג' רבנים בבכי גדול ובנפש מרה

הרב הגדול נ"י שכבה

לו יד ושם בהרבות ישיבה

ה"ה רבינו הגדול המפורסם מופת

הדור אב"ד ור"מ דג' ק"ק אה"ו נ"י

ע"ה פה"י מהר"ר יצחק איצק הלוי

הורוויץ זצ"ל בן הגאון המפורסם

מהר"ר יוקל זלח"ה אב"ד דק"ק גלוגא

נפטר אור ליו' ג' ונקבר יו' ג' ו' אייר

תקד"ו לפ"ק

תנצב"ה

ראשי פרקים לתולדות יעב"ץ _____ כא

בתו אסתר נישאה בר"ח כסלו לרבי זכריה מענדיל אב"ד טישוויץ. בי"ח שבטס' נולד בנו יוסף. נפטר ח' אב. בסיון נישאה בתו נחמה לר' אליעזר בר' ברוך מארץ יון (=רוסיא)ס"ה.

תקכ"ב. שילחי מרחשון הגיעו מכתב מהג"ר אברהם כץ מזאמושט שהפרנקיסטים עשו עליילת דם על היהודים ומבקשו לכתוב תשובה על זה. נולדה לו בת יפת תואר וטובת שכל. בסוף השנה החלה מגפה בנשים יולדות.

תקכ"א החל בהדפסת ספר "מור וקציעה" על אורח חיים. נחלה בי"ז תמוז, ולא שעה לדברי הרופא שלא יצום. גם בתשעה באב צם במסירות נפש.

תקכ"ב הדפיס ספר "התאבקות" בענין הריב. רצה למכור ביתו לקהלה ולנסוע לא"י.

תקכ"ג. נגמר בדפוס ספר "שמוש". הדפיס "בית יהונתן הסופר" בענין הריב. בתו אסתר נפטרה בלי בנים. נחלה בחדש סיון ביסורים עצומים. בתו הילדה בת ארבע נפטרה מחולי אבעבועות.

תקכ"ד. סייע למשולחים מחאטין שבאוקריינא שבאו לקבץ נדבות לצורך פרנסת מאות גרי צדק שבאו לעירם. חתנו הג"ר מענדל אב"ד טישוויץ שנתאלמן, שהה בביתו כל חדר ניסן. אחר כך באו חתנו ר' אלעזר עם אשתו נחמה שרצה לפטרה בגט. ג' באב נחלה הג"ר יהונתן אייבשיץ בשיתוק. בכ"א אלול נפטר. בסוף הקיץ נגמרה הדפסת "מור וקציעה" חלק א'.

תקכ"ה. הדפיס מהדורה שניה של "אגרת בקורת" עם הוספות. בחדש שבט נתמנה בהשתדלותו הג"ר יצחק הורוויץ לאב"ד אה"ו, בחדש ניסן נתמנה בנו הג"ר משולם זלמן לאב"ד קהל המבורג בלונדון, ובחצי תמוז בא לשם. נפטר באלטונא כ"ח כסלו תקנ"ה. העמיד מורה צדק הג"ר יהושע ליפשיץ בעיר חדש גענז.

תקכ"ו בז' תשרי החרים בבית מדרשו את הנמשכים אחרי ש"צ שר"יסי.

תקכ"ז ו' אייר נפטר הג"ר יצחק הורוויץ אב"ד אה"ו. ט"ז אלול נבחר הג"ר דוד ברלין מדעסוי בעל "קרבן העדה" לאב"ד אה"ו. נפטר י"ח אדר תקל"א. כתב כמה מכתבים להצדיק את "הגט מקליווא".

תקכ"ח נגמרה הדפסת "מור וקציעה" חלק ב'. הדפיס את ספרו "לחם שמים" על נשים נזיקין קדשים טהרות, עם מהדורא בתרא לזרעים ומועד בשם "משנה לחם". וספר "לקוטי אורות", ציצים ופרחים" על ספר "מאורי אור" גימטריאות ועניני קבלה. וספר "מטפחת ספרים" הגהות על הזוהר ושאר ספרים.

ונימול בשבת פ' משפטים, היא טעות, כי פרשת משפטים חל בח"י שבט ולא בח"י אדר א'.
ס"ה. עד כאן בפרק כח.
סו. עד כאן בפרק לב.

סד. כך כתוב בספר חכמי אה"ו עמ' 66 בשם פנקס מוהל של ר' מרדכי העקשר מאלטונא שמל אותו בשבת פרשת משפטים כ"ו שבט. וכתב שמה שכתוב במגילת ספר שנולד בח"י אדר א'.

כב _____ ראשי פרקים לתולדות החכם צבי

תקכ"ט הדפיס ספר "לוח ארש" על דקדוק לשון התפילה. השגות על "שערי תפילה" לר' זלמן הענא. "הפדות והפורקן" לרבי סעדיה גאון עם הוספות והערות.

תקל"ל הדפיס שו"ת "שאילת יעבץ" חלק שני. בחדש אדר החל לשבת בד"ת בין ג' הקהלות עם הג"ר ישעיה יפה בורר דקהל אלטונא והג"ר יוזפא בר דניאל בורר דקהל המבורג וונדסבק.

תקל"ג ט' אייר הסכים על הדפסת מחזורים באלטונא.

תקל"ה. הדפיס דרושיו "פסח גדול" ו"תפילת ישרים" עם "חלי כתם" תוכחת מוסר.

כ"ג שבט נפטר באלטונא בנו הבחור המופלג אריה יהודה.

בחדש אב הדפיס "דברי אמת ומשפט שלום" פסק על דין תורה בין שלש הקהלות שהחל בשנת תק"ל ונמשך שש שנים. בחדש אב נסע לאמשטרדם לחתונת בתו חנה עם הג"ר אריה ליב בן אחיינו הג"ר שאול אב"ד אמשטרדם. ונשאר באמשטרדם עד אחרי החגים. בי' אלול נפטר באלטונא בתו מרת נחמה.

תקל"ו. הדפיס דרוש "שערי עזרה, קול בעזרה". ביום ג' כ"ז ניסן שלח למדקדק ר' שלמה דובנא השמטות מסדרי העבודה שנדפסו בסדורו כדי שידפיסם בחיבורו על סדר עבודה. ערב ש"ק ל' ניסן נפטר. הובא לפנות ערב לקבורה באלטונא בבית העלמין שבקניג שטראסע.

מצבת הרבנית חנה בת יעבץ

מצבת הבחור המופלג אריה יהודה בן יעבץ

מצבת הרבנית נחמה בת יעבץ

ישובו לכסלה. ציון במשפט תפדה כמ"ש בסיום הפטרה שקראנו בשבת שעברה) וזוכה בזכות זה לשנת גאולה אמן כה יאמר ה' בישועתו נשמחה ונגילה. כמשוש חתן על כלה". ומרמוז בזה שעומד לנסוע לשמחת נישואי בתו חנה באמשטרדם.

סז. בסוף "דברי אמת ומשפט שלום" כתב "כעת חצי אב לשנת דברי קהלת (תקל"ה) (שאני עומד בכרעא חדא בעגלה, יהא רעוא לתיתי בשורתא טבא לישראל בעגלא) ה' יגמור בעדינו ובעדם כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל

מצבות רבינו היעב"ץ וזוגתו הרבנית צביה _____ כג

מצבת קבורת רבהון דיהודאי מוביינא דחכימאי

ילל וקינה הלא נשמע במחנה העברים כי בערה בה אש תבערה.

עדי ותפארת מראשותה השלכו במות גבר חכם בעוז משיב מלחמה שיערה.

קדוש וטהור מרחם משחר שם לילות כימים בתורת ה' ערוכה ושמורה.

בחבוריו הקדושים ספיר גזרתם הפיץ כנפות אורו בנסתר ובנגלה הלכה ברורה.

יראת ה' ותוכחת מוסר וכל תעלומות חכמה בהם הוציא לאורה.

שר גדול נפל בישראל הלא תדעו כי לקח ארון מעל ראשו והוסר מסכת אבן יקרה.

רובי תורתו וחכמתו כתובים וגנוזים עדיין בבית מדרשו תופע עליו נהרה.

אביר הרועים ומופלא שבסנהדרין יום הלקחו בא השמש וכבתה מגורה המהורה.

לן יאות למבכי ולמעבד הספדא על כי חומה היה לנו ביום זעם ועברה צרה כמבכירה.

ה"ה הגאון הגדול המפורסם בקי בכל חדרי תורה בנגלה ובנסתר ובכל החכמות כל רז לא אנם ליה

כבוד מוריני הרב מהור"ר יעקב ישראל נקרא יעב"ץ זצ"ל ה"ה אב"ד דק"ק עמדין יע"א בן לאותו

צדיק הגאון הגדול החסיד המפורסם חכם הכולל אדמו"ר הרב מהור"ר צבי נקרא חכם צבי זצ"ל ה"ה

אב"ד דק"ק אה"ו יע"א

נשמתו יצאה בקדושה ביום ו' עש"ק א' דר"ח אייר תקל"ו לפ"ק וגופו נקבר בו ביום סמוך

לכניסת שבת קודש.

תנצב"ה תחת כנפי השכינה כזוהר הרקיע מזהירה.

מצבות היעב"ץ וזוגתו הרבנית צביה

כספי גם על ידיהם, כפי שיכתוב רומעיל אלינו, וברב טוב ענותותו המודעת זאת בכל הארץ קא סמיכנא שאל יחרעם עלי כי אני מטריחו בדברים כאלה, ובוזה אתן קנצי למלין ולא יבצר ממנו רב טוב יגילין:

הכ"ד מחו' וא"נ הדרושית

נאם יששכר בער במוהר"ר שלמה זלמן זלחיה [ד]

וברכתי תעלה על ראש בנו הגדול, היה הרב הגדול המפורסם לשבח ולתהלה ב"י [ה] ואחיו בדומה לו מו"ה ארי' ליב ב"י [ו] המה וכל אשר להם כולם בכלל הברכה.

ורב שלום בגינינו לכבוד דודו ומחור' הוא גיהו הרב האי גאון גאון עזוה, שר וגנדי בישראל, שר התורה ואבירי הרועים המפורסם בכל קצוי ארץ כבוד [ז] מוהר"ד יעקב ב"י ויוזר.

והשני בדומה לו הרב הגאון הגדול כבוד עטרת תפארת מוהר"ר שאל כגיל [ח] ב"י ויוזר וכאל"ש.

[אח"ז כתב הגאון הגר"א מוילנא יצוק"ל בעצם כתב ידו אלה הדברים].

גם אני אימר שלום רב לכבוד אחי מחור' הרב הגאון הגדול שמו גודע בשערים שער בת רבים לתפארת ולתהלה כ"ש מפארים כמותר"ר שאל ב"י. ובייהוד לדורו הישיש והזקן זה קנה חכמה קנה בינה להירה ולתעודה בשישיש חכמה, כ"ש מפארים כמותר"ר יעקב ב"י, המקום יאריך ימי ושני בטוב ובנעימים [הוא הגאון יעב"ץ זצ"ל].

[ד] **הרב** הגאון מו"ה יששכר בער ז"ל מלכד שחי חכם גדול בחכמת הסורה כחמד מגאלי קומן, טור יצר שאל ויסר עז' ל' כי ה' משכיל

דיעושת טווח וביחוד בחכמת הלמודיות ונליות הארץ, וזכה לשתי שלמות כי ה' חוסס כלל החכמה וכלל הכסף, כי לקח לו לאשה את הנבירה מרת מלכה בתו היחידה של הקלן הגדול נגיד וסוד מו"ה אשר גינלצורג מגדולי נכבדי שיר ווילנא, הג"מ יששכר בער, חבר ס' על הסורה, ומדושים של הש"ס ועל הש"ע יו"ד והמה טור נכמונים, וגם נפשי' שמה ביום ט' לחודש אלול שנה תקס"ז לפ"ק, ומרס לימן הגאון מו"ה העשיל ז"ל אבדיק ווילנא, כסורה אחת עם אחיו הנרי"א זצ"ל:

[ה] **הוא** הג"מ יעקב משה שחי אחרי מות אביו מהר"ש ז"ל אבדיק אח"ה, וחתן דודו הגאון מו"ה לבי הירש אבדיק ברלין ודי בזה:

[ו] **הוא** הרב הגדול מו"ה ארי' ליב, אשר לקח לו לאשה את הנבירה מרת הנה בת דודו הגאון יעב"ץ ז"ל, וגדפם ממנו דבר מדוש על מוס' ב"ב, בסוף ס' גנין אריאל' למר אביו הגאון ז"ל:

[ז] **הוא** ניסו דודו הגאון יעב"ץ הנודע למשגב בשם ר' יעקב עמדין זצ"ל:

[ח] **הוא** הגאון הנדול המופלג בחסידות אור ישראל וקדושו רבנו ופרשו מו"ה שאל הלוי אבדיק סאג בירת סילגדיא, גיבו של הגאון מהר"ש אבדיק אח"ה. – ואלה חולדות שאל הלוי, הוא ז"ל טור נשנה תע"ד לאביו הרב הגאון מו"ה יצחק כגיל אבדיק דאבראמיל, אשר יסב על כסא אביו הג"מ יהושע הלוי, אשר ה' ביטו חורפו אבדיק דאבראמיל ונשס נתקבל טוב לאבדיק טשעכאווי, ובסוף ימיו ה' אבדיק סומיאטיטש, הסכים בהיומו בדאבראמיל כ"ד תשרי תע"ג פ"ס ברית שלום, בהיומו טשעכאווי, ט"ו שבט תפ"ח ט"ס הקי דרך, בהיומו בטימאטיטש ביום ו' אלול תל"ב ט"ס יומקד כבוד, והוא ה' חתנא דבי ריש גלותא של הרב הגדול פרנס הדור של ארבע ארלות מו"ה יששכר בער'ס מקראקא בן רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבדיק קראקא זצ"ל.

מכתב מהג"ר ישכר בער מוילנא (מערב סוכות תקל"ו) להג"ר שאל אב"ד אמשטרדם. בסופו פרישת שלום ממנו ומאחיו הגר"א מוילנא ליעב"ץ (ששהה אז באמשטרדם לרגל חתונת בתו, עיין לעיל עמ' 22) נדפס בספר כתבי הגאונים להג"ר צבי הירש הורוויץ אב"ד דרדזן.